

<https://doi.org/10.70728/c.series.psi.v08.i04.017>

MAKTABGACHA YOSH PSIXOLOGIYASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR MUAMMOSINING NAZARIY TAHLILI

Mominova Xijran Eldar qizi

Andijon davlat universiteti

Tarix va ijtimoiy fanlar fakulteti

Psixologiya va pedagogika kafedrası katta o‘qituvchisi, PhD

xijraneldarovna@mail.ru

+99893 418 00 65

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yosh psixologiyasida raqamli texnologiyalar muammosining nazariy jihatları tahlil qilinadi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalarining bolalar psixik rivojlanishiga ta’siri, ularning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishidagi o‘rni ilmiy adabiyotlar asosida o‘rganiladi. Shuningdek, raqamli muhitning ijobiy va salbiy tomonlari yoritilib, undan samarali foydalanish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, psixologiya, raqamli texnologiyalar, kognitiv rivojlanish, emotsional rivojlanish, ijtimoiylashuv, axborot muhit, bolalar psixikasi

Аннотация. В данной статье проводится теоретический анализ проблемы цифровых технологий в психологии дошкольного возраста. Рассматривается влияние современных информационно-коммуникационных технологий на психическое развитие детей, их когнитивную, эмоциональную и социальную сферу. Также освещаются положительные и отрицательные аспекты цифровой среды и предлагаются рекомендации по её эффективному использованию.

Ключевые слова: дошкольный возраст, психология, цифровые технологии, когнитивное развитие, эмоциональное развитие, социализация, информационная среда, психика ребенка

Abstract. This article provides a theoretical analysis of the problem of digital technologies in preschool psychology. It examines the impact of modern information and communication technologies on children's mental development, including cognitive,

emotional, and social aspects. The study also highlights the positive and negative effects of the digital environment and offers recommendations for its effective use.

Keywords: preschool age, psychology, digital technologies, cognitive development, emotional development, socialization, information environment, child psychology

KIRISH. Maktabgacha ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim bo‘g‘inlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, zamonaviy globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning psixik rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni chuqur o‘rganish dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar inson hayotining barcha jabhalariga, jumladan, bolalar rivojlanish muhitiga ham faol kirib kelmoqda. So‘nggi yillarda Shavkat Mirziyoyev rahbarligida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, ayniqsa maktabgacha ta’limni rivojlantirishga qaratilgan qator muhim hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, PQ-4312-son qaror hamda PF-6108-son farmon asosida ta’lim tizimiga innovatsion va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish ustuvor vazifa sifatida belgilandi. [1] Ushbu hujjatlarda bolalarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish muhimligi alohida ta’kidlangan. Raqamli texnologiyalar maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga ikki tomonlama ta’sir ko‘rsatadi. Bir tomondan, ular bolalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish, axborotni tez va samarali o‘zlashtirish, tafakkur va ijodkorlikni shakllantirish imkonini beradi. Boshqa tomondan esa, ortiqcha va nazoratsiz foydalanish bolalarda diqqatning pasayishi, emotsional beqarorlik va ijtimoiylashuv jarayonlarida muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu boisdan maktabgacha yosh psixologiyasida raqamli texnologiyalar muammosini nazariy jihatdan tahlil qilish, ularning ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlash hamda bolalar rivojlanishiga mos ravishda qo‘llash mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning maktabgacha yoshdagi bolalar psixikasiga ta’siri mavjud ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi hamda ularning samarali qo‘llanilish yo‘llari yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida raqamli texnologiyalarning o‘rni va ta’siri ko‘plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, Lev Vigotskiy tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, bola rivoji ijtimoiy muhit va vositalar orqali amalga oshadi. Zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalar ana shunday vositalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shuningdek, Jan Pije bolalarning kognitiv rivojlanish bosqichlarini o‘rganib, maktabgacha yosh davrini preoperatsion tafakkur bosqichi sifatida tavsiflaydi. Bu davrda bolalar obrazli fikrlashga

moyil bo‘lib, vizual va interaktiv raqamli vositalar ularning bilish jarayonini sezilarli darajada faollashtirishi mumkin.

Ilmiy tadqiqotlarda Sergey Rubinshteyn va Aleksey Leontyev faoliyat yondashuvi doirasida inson psixikasining rivoji faoliyat orqali shakllanishi ta’kidlanadi.[2] Raqamli texnologiyalar esa bolalar uchun yangi turdagi faoliyat muhitini yaratadi, bu esa ularning psixik jarayonlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy tadqiqotlarda raqamli texnologiyalarning ijobiy va salbiy jihatlar ham keng yoritilgan. Ijobiy jihatlar sifatida bolalarning diqqat, xotira, tezkor fikrlash qobiliyatlari rivojlanishi qayd etilgan bo‘lsa, salbiy tomonlari sifatida esa nutq rivojlanishining sekinlashuvi, ijtimoiy muloqotning kamayishi va emotsional muvozanatning buzilishi ko‘rsatib o‘tilgan.[3]

Shunday qilib, ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida muhim omil bo‘lib, undan foydalanish me’yorlari va pedagogik yondashuvlarini ishlab chiqish zarur.

Mazkur tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda raqamli texnologiyalarning psixik rivojlanishga ta’sirini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, unda kompleks yondashuv asosida bir qator psixologik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida 5–6 yoshdagi 30 nafar maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilari ishtirok etdi. Ishtirokchilar ikki guruhga ajratildi: tajriba guruhi va nazorat guruhi. Tajriba guruhidagi bolalar bilan raqamli texnologiyalar asosida mashg‘ulotlar olib borilgan bo‘lsa, nazorat guruhida an’anaviy ta’lim usullari qo‘llanildi.[4]

Tadqiqot davomida kuzatish, suhbat va diagnostik topshiriqlar metodlaridan foydalanildi. Kuzatish metodi orqali bolalarning raqamli qurilmalar bilan ishlash jarayonidagi xulq-atvori, diqqat darajasi va faolligi o‘rganildi. Suhbat metodi yordamida esa bolalarning raqamli texnologiyalarga bo‘lgan munosabati va qiziqish darajasi aniqlashtirildi. Diagnostik topshiriqlar orqali bolalarning kognitiv rivojlanish darajasi baholandi. Xususan, rang va shakllarni ajratish, mantiqiy ketma-ketlikni aniqlash hamda oddiy muammoli vaziyatlarni hal qilishga doir topshiriqlar berildi.

Tajriba guruhida maxsus ishlab chiqilgan “Interaktiv rivojlantiruvchi o‘yinlar” metodikasi qo‘llanildi. Ushbu metodika sensorli qurilmalar — planshet va mobil telefonlar yordamida amalga oshirilib, unda bolalar uchun mo‘ljallangan ta’limiy o‘yinlardan foydalanildi. Mashg‘ulotlar 2 hafta davomida har kuni 15–20 daqiqadan tashkil etildi. Metodika doirasida bolalar ranglarni tanlash, hayvonlarni ularning tovushlari bilan moslashtirish hamda oddiy pazllarni yig‘ish kabi interaktiv topshiriqlarni bajardilar. Ushbu jarayon bolalarning qiziqishini oshirish, diqqatini jamlash va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga yo‘naltirildi.

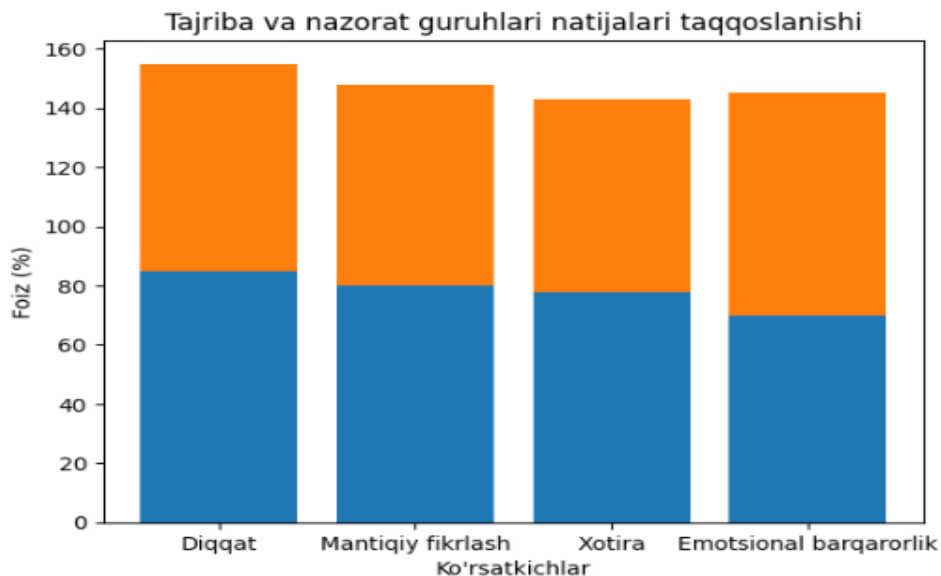
NATIJALAR

Tadqiqot natijalarini baholashda asosiy mezonlar sifatida bolalarning diqqat barqarorligi, mantiqiy fikrlash qobiliyati, xotira va emotsional reaksiyalari belgilandi. Ushbu mezonlar maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishini aniq ko‘rsatishga xizmat qiluvchi indikatorlar sifatida tanlandi. Tadqiqot davomida olingan ma’lumotlar tajriba va nazorat guruhlarini kesimida solishtirildi va har bir guruhdagi bolalarning faolligi, vazifalarni bajarish tezligi, diqqatni jamlash qobiliyati va emotsional holatlari tahlil qilindi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan interaktiv mashg‘ulotlar bolalarning kognitiv faolligini sezilarli darajada oshirdi. Ayniqsa, mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va qisqa muddatli xotira vazifalarida tajriba guruhidagi bolalar nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori natijalarni ko‘rsatdi. Shu bilan birga, ba’zi hollarda bolalarning diqqatini uzoq vaqt davomida saqlash qobiliyatida qisman pasayish kuzatildi. Bu holat, asosan, mashg‘ulotlarning dinamik va vizual jihatdan boy bo‘lishi bilan bog‘liq bo‘lib, bolalarda tez chalg‘ash holatlarini yuzaga keltirgan.

Shuni ta’kidlash joizki, bolalarning emotsional reaksiyalari ham mashg‘ulot samaradorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Interaktiv va o‘yin shaklidagi faoliyat bolalarda qiziqish uyg‘otdi, motivatsiyani oshirdi va ijobiy ruhiy kayfiyatni mustahkamladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni uyg‘un va me’yorda qo‘llash bolalarning umumiy kognitiv rivojlanishiga ijobiy hissa qo‘shadi, biroq mashg‘ulotlar davomiyligi va kontentning murakkabligi diqqatni jamlashga salbiy ta’sir qilmasligi uchun optimallashtirilishi lozim.

Ushbu xulosalar asosida kelajakda raqamli texnologiyalar yordamida tashkil etiladigan pedagogik mashg‘ulotlarda diqqatni boshqarish strategiyalari va faollikni uyg‘unlashtirish usullarini joriy etish tavsiya etiladi.

№	Ko‘rsatkichlar	Tajriba guruhi (%)	Nazorat guruhi (%)
1	Diqqat barqarorligi	85	70
2	Mantiqiy fikrlash	80	68
3	Xotira (eslab qolish)	78	65
4	Emotsional barqarorlik	70	75

Tajriba guruhida kognitiv ko‘rsatkichlar yuqori (diqqat, fikrlash, xotira) . Nazorat guruhida esa emotsional barqarorlik biroz yuqori. Bu raqamli texnologiyalar foydali, lekin me‘yor bilan ishlatilishi kerakligini ko‘rsatadi

Tadqiqot natijalari tajriba va nazorat guruhlarida o‘rtasida taqqoslama tahlil asosida o‘rganildi. Olingan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanish ko‘rsatkichlariga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatgan. Xususan, diagrammadan ko‘rinib turibdiki, tajriba guruhidagi bolalarda diqqat barqarorligi 85% ni tashkil etgan bo‘lsa, nazorat guruhida ushbu ko‘rsatkich 70% atrofida bo‘lgan. Bu esa interaktiv o‘yinlar va raqamli vositalarning bolalar diqqatini jalb etish va uni ma’lum vaqt davomida saqlab turishda samarali ekanligini ko‘rsatadi.

Mantiqiy fikrlash ko‘rsatkichlari ham tajriba guruhida yuqoriroq natijani namoyon etdi (80%), nazorat guruhida esa bu ko‘rsatkich 68% ni tashkil etdi. Bu holat raqamli o‘yinlarning muammoli vaziyatlarni hal qilish va ketma-ketlikni aniqlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ijobiy rolini tasdiqlaydi.

Xotira jarayonlari tahlil qilinganda, tajriba guruhidagi bolalarda eslab qolish darajasi 78% bo‘lsa, nazorat guruhida 65% ni tashkil etdi. Bu esa vizual va interaktiv materiallarning bolalar xotirasini mustahkamlashdagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, emotsional barqarorlik ko‘rsatkichlari bo‘yicha biroz farqli natijalar kuzatildi. Nazorat guruhida bu ko‘rsatkich (75%) tajriba guruhiga (70%) nisbatan yuqoriroq bo‘ldi. Bu holat raqamli texnologiyalardan ortiqcha foydalanish ayrim hollarda bolalarda emotsional charchoq yoki tez chalg‘ish holatlarini yuzaga keltirishi mumkinligini anglatadi. Umuman olganda, olingan natijalar raqamli texnologiyalar maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini, biroq ularni me‘yorida va nazorat ostida qo‘llash zarurligini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalari asosida raqamli vositalardan foydalanishda pedagogik yondashuv va vaqt me‘yorlarini belgilash muhimligi aniqlanadi.

MUHOKAMA

Mazkur tadqiqot natijalari maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida raqamli texnologiyalarning murakkab va ko‘p qirrali ta’sirga ega ekanligini ko‘rsatdi. Olingan natijalar ilmiy adabiyotlarda keltirilgan nazariy qarashlar bilan uyg‘unlikda tahlil qilindi. Xususan, tadqiqot davomida aniqlangan diqqat va mantiqiy fikrlash ko‘rsatkichlarining yuqoriligi raqamli texnologiyalarning bolalar kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Bu holat ijtimoiy-madaniy yondashuv nuqtai nazaridan qaralganda, Lev Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasi bilan izohlanadi. Ya’ni, raqamli vositalar bolalar uchun qo‘shimcha rivojlantiruvchi muhit yaratib, ularning mavjud bilim va ko‘nikmalarini kengaytirishga xizmat qiladi.[5]

Shuningdek, olingan natijalar Jan Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi bilan ham mos keladi. Chunki maktabgacha yoshdagi bolalar uchun xos bo‘lgan obrazli tafakkur interaktiv va vizual materiallar orqali yanada samarali rivojlanadi. Tadqiqotda qo‘llanilgan raqamli o‘yinlar aynan shu xususiyatni qo‘llab-quvvatlagan holda bolalarning bilish faoliyatini faollashtirdi. Biroq, tadqiqot natijalarida aniqlangan emotsional barqarorlikning nisbatan pastroq ko‘rsatkichlari raqamli texnologiyalarning salbiy jihatlari mavjudligini ham ko‘rsatadi. Bu holat bolalarning uzoq vaqt davomida ekran qarshisida bo‘lishi natijasida yuzaga keladigan psixologik zo‘riqish va ijtimoiy muloqotning kamayishi bilan izohlanishi mumkin. Ushbu natijalar zamonaviy tadqiqotlarda qayd etilgan muammolar bilan hamohang bo‘lib, raqamli muhitning me’yoridan ortiq qo‘llanilishi salbiy oqibatlariga olib kelishini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarni maktabgacha ta’lim jarayoniga joriy etishda muvozanat tamoyiliga amal qilish zarur. Ya’ni, raqamli vositalar bolalarning rivojlanishiga xizmat qilishi uchun ular an’anaviy o‘yinlar, jonli muloqot va jismoniy faoliyat bilan uyg‘unlashtirilgan holda qo‘llanilishi lozim. Shu asosda aytish mumkinki, raqamli texnologiyalar maktabgacha yosh psixologiyasida samarali vosita sifatida namoyon bo‘lsa-da, ularning qo‘llanilishi pedagogik nazorat, metodik asos va psixologik yondashuvni talab etadi. Mazkur yondashuv bolalarning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA VA AMALIY TAVSIYALAR

Mazkur tadqiqot natijalari maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida raqamli texnologiyalarning muhim o‘rin tutishini yana bir bor tasdiqladi. Tadqiqot jarayonida olingan ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, interaktiv va raqamli vositalardan maqsadli foydalanish bolalarning diqqat, mantiqiy fikrlash hamda xotira jarayonlarini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Tajriba natijalariga ko‘ra, raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning kognitiv faolligini oshirishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. Ayniqsa, vizual va interaktiv topshiriqlar orqali bolalarning o‘quv jarayoniga qiziqishi ortib, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari shakllandi. Shu bilan birga, tadqiqot davomida raqamli texnologiyalardan ortiqcha foydalanish ayrim hollarda bolalarning emotsional holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkinligi ham aniqlandi.

Shu asosda xulosa qilish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish ilmiy asoslangan, maqsadga yo‘naltirilgan va me‘yorlashtirilgan bo‘lishi lozim. Pedagog va ota-onalar tomonidan raqamli vositalardan foydalanish vaqtini nazorat qilish, mazmunan rivojlantiruvchi dasturlarni tanlash hamda bolalarning jonli muloqot va an‘anaviy o‘yin faoliyatlarini cheklab qo‘ymaslik muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, raqamli texnologiyalar maktabgacha yosh psixologiyasida yangi imkoniyatlar yaratish bilan birga, ularni to‘g‘ri va muvozanatli qo‘llashni talab etadi. Ushbu tadqiqot natijalari maktabgacha ta‘lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishda ilmiy-amaliy asos sifatida xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son qarori “Maktabgacha ta‘lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. – М.: Изд-во Смысл, Эксмо, 2005. – 512 с
3. Sergey Rubinshteyn. Umumiy psixologiya asoslari. – Sankt-Peterburg: Piter, 2002.
4. UNICEF. Children in a Digital World. – New York, 2017.
5. Дмитрий Фельдштейн. Психология развития личности в онтогенезе. – Москва, 2005.